

Gimtoji kalba — stipriausias tautos pamatas

Algimantas Antanas Naujokaitis

Išsaugota kaimo bakūžė

Artėja lietuviškos spaudos atgavimo 100-osios metinės. Šią sukaktį autoritetinga tarptautinė organizacija — UNESCO pripažįsta kaip svarbią pergalę prieš lietuvių tautinę priespaudą. Iš tiesų, lietuvių kalba atsilaikė prieš įvairias negandas ir okupacijas. Nepriklausomybės metais pagaliau ji atsitiesė, įgijo valstybinės kalbos statusą ir atliko svarbų visuomenės vienišumą vaidmenį. Deja, praėjus daugiau kaip dešimtmečiui po nepriklausomybės atkūrimo, lietuvių kalbai vėl kyla grėsmė tapti buitine kalba ir būti išstumtai iš kultūros, mokslo, švietimo ir viešojo gyvenimo.

Šias mintis Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkas Artūras Paulauskas, Lietuvos Mokslų akademijos prezidentas Zenonas Rokus Rudzikas išsakė atidarant Lietuvos Mokslų akademijos, Seimo Švietimo, Mokslo ir kultūros komiteto, Europos Sąjungos ateities Lietuvos Forumo tarybos surengtoje sesijoje „Lietuvių kalbos padėtis moksle ir visuomenėje“. Ši Mokslų akademijoje vykusio sesija skirta lietuviškos spaudos laisvės atgavimo šimtmečiui, kurį Lietuvos ir išeivijos visuomenė pažymės 2004 metais. Jie paskelbtai kalbos ir knygos metais.

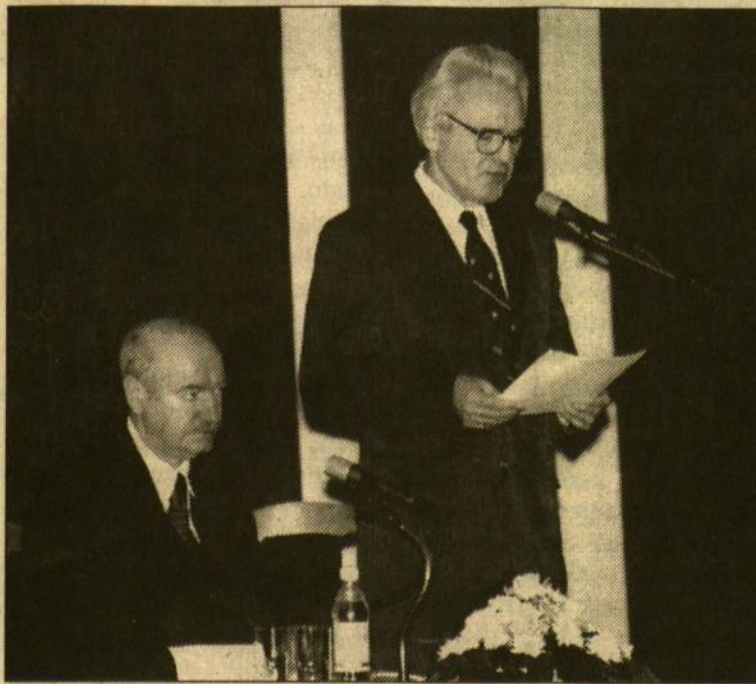
Sesijoje pranešimus skaitė, diskutavo dalyvavo ne tik kalbininkai, kiti filologai, bet ir istorikai, filosofai, fizikai, medikai, kitų mokslo sričių atstovai — akademikai, aukštųjų mokyklų profesoriai. Ne vienas jų priminė erškėčiais klotą lietuvių kalbos istorinį kelią, svetimų kalbų antpuolius. Sociologas, Mokslų akademijos narys — korespondentas R. Grigas su kartėliu priminė, kad net Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, lietuvių kalbą nustūmus į pašalį, oficialiai buvo pripažįstamos senoji gudų, vokiečių, lenkų, lotynų, hebrajų, net armėnų kalbos. Po Liublino unijos Lietuvos bajorai nuolat lenkėjo, galop plačiai įsigalėjo lenkų kalba, o gimtoji

paniekinamai imta vadinti muzikiška. Vilniaus universiteto profesorius A. Pirockinas sesijoje pacitavo Lietuvos didiko Jonušo Radvilos žodžius iš savo broliui, Kristui 1615 rašyto laiško: „Nors lietuviu gimiau ir lietuviui teks man mirti, savo tėvynėje turime vartoti lenkų kalbą“. Tik kaimo pirkiose paprasti Lietuvos žmonės išsaugojo savo gimtąją lietuvių kalbą, jos grynumą, kol carinė Rusija, išgrobščiusi mūsų valstybę, jos žemes, ėmėsi rusinimo politikos, išleido įsakymą, kuriuo uždraudė lietuvišką spaudą lotyniškais raidėmis. Vėlgai kaimo pirkiose imtasi sergėti, ginti lietuvišką raštą, lietuviškus moteris prie ratelio gimtosios kalbos ir rašto slapčiomis mokė vaikus. Prasidėjo knygnešių gaidynė, lietuviškų laikraščių, knygų, maldaknygių spausdinimas prūsiose, Mažajoje Lietuvoje. Iš ten jau ir anksčiau į Lietuvą ėmė sklisti lietuvių švieša.

— Dar 16 ir 17-ojo amžių sandūroje, bene pirmą kartą lietuvių tautos istorijoje, dokumentais paliudijama iškilo kolizija dėl gimtosios kalbos vartojimo, — sesijoje kalbėjo prof. A. Pirockinas. — 1599 m. vienas lietuvių literatūrinės kalbos kūrėjų kanauninkas Mikalojus Daukša lenkiškai rašytos *Postilės Prakalboje* ir *malonų skaitytojų* taip pasmerkė aukštuomenę, vis labiau nusigrežiančią nuo lietuvių kalbos: „... peikiu savo lietuviškos kalbos apleidimą, paniekinimą ir beveik pametimą. Duok Dieve, kad su prastumėm ir iš nuopolio kada nors pakiltumėm“.

Kur nuvedė lietuvių tautą kelis šimtmečius trukęs pirmenybės teikimas ne savo gimtajai, bet svetimajai kalbai, rodos, ir aiškinti nereikia: prarasti didelį mūsų plotai Rytuose ir Vakaruose. Pasak prof. A. Pirockino, jei ne nepriklausomos Lietuvos valstybės susikūrimas 1918 m., šie praradimai būtų kur kas didesni. Tad teisingi to paties M. Daukšos prieš 400 metų parašyti žodžiai, jog gimtoji kalba stipresnė už pilis ir įtvirtinimus: „Ne žemės derlumu, ne drabužių skirtingumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu gyvuoja tautos, bet daugiau išlaikydamos ir vartodamos savo kalbą“.

— Nesileidžiant į plačius aiškinimus, galima pasakyti, kad lietuvių kalbai visada kėlė pavojų varžytinės su kitomis kalbomis: šias varžytines ji dažniausiai yra pralaimėjusi. Jos išsigelbėjimas buvo atsiribojimas nuo svetimų kalbų, — savo pranešime kalbėjo prof. A. Pirockinas. — Štai 1918-1940 m. lietuvių kalba ryžtingai atsiribojo nuo lenkų ir rusų kalbų, bet Klaipėdos krašte nepavyko izoliuoti nuo vokiečių kalbos. Tuo tarpu kai Didžiojoje Lietuvoje buvo sustabdyta slavizacijos banga, Klaipėdos krašte toliau vyko germanizacija,



Lietuvos Mokslų akademijos sesijai „Lietuvių kalbos padėtis moksle ir visuomenėje“ pirmininkavo (iš dešinės) Mokslų akademijos prez. Zenonas Rokus Rudzikas ir akademikas Algimantas Naujokaitis. Virgijinos Valuckienės nuotr.

kol ši suvokietėjusi kraštą pagrobė Hitlerio Vokietija. Dar kartą pasitvirtino mūsų didžiojo varpininko dr. Vinco Kudirkos žodžiai: „Stipriausiu pamatu tautystės, pirmiausia jos ramsčiu yra gimtoji kalba“.

Žinomas istorikas akademikas E. Gudavičius, sesijoje nagrinėdamas lietuvių kalbos mokslinio statuso klausimus, pasakė, kad sovietmečiu tiek lietuvių tauta, tiek kalbininkai — lituanistai K. Gaivenis, A. Lyberis, J. Lebedys, J. Klimavičius ir kiti, ne tik gynė mūsų kalbą nuo rusicizmo, bet ir dirbo jos gryninimo, terminologijos gerinimo ir kituose baruose.

— Sovietmečiu kiekvieną tokį mūsų kalbininkų darbą ir laimėjimą lygindavome su kova prieš spaudos draudimą, — sakė akademikas E. Gudavičius, pridurdamas, kad šie ir kiti mūsų kalbininkai tęsė M. Daukšos, K. Sirvydo pradėtą to meto tikėjimo tiesų srities lietuvių literatūrinę (sakykite, to meto mokslo) kalbą. Pasak akademiko, tokį darbą šių dienų reikmes atitinkančiu lygiu padarė naujesio Biblijos vertimo autoriai — išeivijoje gyvenę prelatas prof. A. Rubšys ir kun. Č. Kavaliauskas.

Nauji pavojai

— Turedami skaudžią mūsų gimtosios kalbos istorinę patirtį, privalome sąmoningiau ir atidžiau įvertinti tuos pavojus, kurie lietuviškam žodžiui dabar kyla Lietuvoje jungiantis į globalinius procesus, stojant į Europos Sąjungą. Jie lietuvių kalbai sukuria itin nepalankią aplinką, — nuogastavo prof. A. Pirockinas.

Savo pranešimuose ir diskusijose sesijos dalyviai išsakė daug įsišaknijusių pavojų. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkė dr. I. Smetonienė nurodė, kad tiek miestuose, tiek provincijoje daugėja viešų nelietuviškų užrašų, privatoje įmonės darbuotojai verčiami kalbėti svetimomis kalbomis, bendrojo lavinimo mokyklose skatina-

mas dvikalbis mokymas, o ir universitetuose daugėja disciplinų, dėstomų angliškai (visą dr. I. Smetonienės kalbą spausdiname atskirai). Pasak dr. R. Pakalnio, jaunimo laisvalaikio programose, klubuose retenybė lietuviška daina, skamba dažniausiai svetimais kalbais garsai. Sociologo R. Grigo nuomone, jaunimas atsisiekiamas nuo tautinio auklėjimo — naujame švietimo įstatymo projekte tautiškumo ugdymui nėra deramos vietos, bet pabrėžiamas pilietinės visuomenės kūrimas. Negana to! Jau pasigirsta pasiūlymų net iš mokslo darbuotojų, esą laikas apskritai nutraukti tautiškumo sąsajas su kalba. Prof. A. Pirockinas sakė, kad neseniai, lapkričio 9 d. radijo laidoje „Sekmadienio autografas“ vienas mūsų istorikas kėlė tariamą dilemą: kas svarbiau — istorija ar kalba? Tas istorikas įrodinėjo: kadangi yra tautų, vartojančių ne savo tautines kalbas, tai ir lietuvių tauta esą galinti išlikti be savo gimtosios kalbos. Šio požiūrio ištakos kyla iš dabar vis plačiau sklindančios tezės, kad kalba esanti tik techninio bendravimo priemonė — kaip tam tikros sistemos kompiuteris, kurį be jokio nuostolio vartotojas galys lengvai pakeisti kitos sistemos aparatu.

Savo pranešime prof. A. Pirockinas nurodė ir tokio žalingo, nelemto požiūrio priežastis. Viena jų — pastaraisiais metais Lietuvoje pasireiškęs asmens, individo pirmenybės prieš visuomenės, tautos interesus. Kyla taip pat visuotinės asmeninio malonumo paieškos, nenoras ji aukoti visuomenės, tautos poreikiams. Visa, ką prasimano, įgyja vienas ar kitas individas — tai esą jo asmenybės pasireišimas, ir visuomenė, kolektyvas tai turi priimti, toleruoti. Jokio varžtų asmenybės saviraiškai! — štai toks šiandieninių Lietuvos globalistų šūkis. Individo, asmens poreikius ir pomėgius absoliutinanties žmonės kelia nepatvirtintą, kad gimtoji kalba yra tam tikras tautos, visuomenės produktas ir tai reikalauja paklusti jos dėsniams.

Pamynus tuos dėsnius, jų akys krypta tariamai į daug daugiau laisvės teikiančias kitas kalbas. Jie veržte veržiasi jų kalbų elementus perkelti į savo gimtąją lietuvių kalbą. Kaip vieną tokio požiūrio pavyzdį prof. A. Pirockinas pateikė moteriškų pavardžių vartojimą. Esą, kodėl jos turėtų skirtis nuo vyriškos lyties asmenų pavardžių, jei jos nesiskiria kitose kalbose? Lietuviški globalistai ir kitose studijose dėmesingesni ne savajai, lietuviškai, bet svetimoms kalboms. Kitos kalbos jiems tarsi „šventosios indų karvės“: nemėgink varyti jų nuo lietuviškų rūtelių, ironizavo prof. A. Pirockinas.

Tokiems, iššokiams svarius argumentus Mokslų akademijos sesijoje išdėstė Valstybinės lietuvių kalbos komisijos tarybos narys prof. Albertas Rosinas.

— Kalba nėra tik komunikacijos, bet tautos kultūros raiškos, savito mąstymo priemonė, kalbininko Prano Skardžiaus žodžiaisariant, viso jos socialinio gyvenimo veidrodis. Pagaliau, kalba yra ir individo, asmens saviraiškos priemonė, neįkainuojama bendra tautos dvasinės kultūros vertybė, — tvirtino prof. A. Rosinas. — Mums visiems, kartu ir mokslo strategams, būtina įsidėti į galvas, kad kalba, neturinti išplėtotų visų funkcinių stilių, negali būti laikoma visapusiškai išsivysčiusia kalba. Apribojus kalbos vartojimą ir atėmus iš jos svarbiausius funkcinius stilius (pavyzdžiui, mokslinį, beletristinį) kalba pasmerkiama merdėti, nykti ir virsti tik buitine kalba. Argi to siekia mūsų valstybė, tokia jos strategija? Turime suprasti, jog tauta, neturinti savo mokslinių, beletristinių, dalykinių ir kitokių tekstų, raštų savo kalba, neturi prasmės ir pasaulį.

Si ir kitos sesijoje išsakytos nuostatos atsispindi ir Lietuvos Mokslų akademijos sesijoje priimtoje Rezolucijoje. Jo-

je sakoma, kad be lietuvių kalbos negali išlikti lietuvių tauta ir valstybė, negali būti deramai ugdoma tautinė ir pilietinė savimonė, neįmanoma visavertės asmenybės branda. Susiklosčiusi padėtis prieštarauja mūsų valstybės Konstitucijai, Lietuvos politiniams ir strateginiams tikslams, kartu ir bendrajai Europos Sąjungos kultūros ir mokslo politikai, pabrėžiančiai daugiakulturinę ES sudėtį, tautinių tradicijų, kalbų apsaugą. Sesijos priimta rezoliucija taip pat pripažįsta, kad atsakomybė už lietuvių kalbą, jos vartojimą viešame gyvenime, jos išlikimą ir vystymąsi tenka visų pirma politinei šalies valdžiai, taip pat mokslo ir studijų institucijoms, visai šalies inteligentijai.

Proto aptemimas?

Prof. A. Rosinas, filosofas, Mokslų akademijos narys korespondentas A. Šliogeris, Mokslų akademijos narys korespondentas E. Nekrašas, kiti sesijos dalyviai apsisoto ties lietuvių kalbos vartojimo moksle problemomis. Pasak prof. A. Rosino, nepriklausomybės metais lietuvių kalbos vartojimas moksle labai išaugo — lietuvių kalba skelbiama daug reikšmingų mokslo darbų, monografijų, studijų, vadovų, išleistas Didysis lietuvių kalbos žodynas, plėtojasi atskirų mokslo sričių lietuvių kalbos stiliai, parengta ir išleista daug valstybinės lietuvių kalbos komisijos aprobuotų įvairių mokslo sričių terminų žodynų.

Deja, gausėja ir nerimą keliančių dalykų. Pasak prof. A. Rosino, rengiant lietuvių kalbos tekstyną paaiškėjo, kad išnyko kai kurių mokslo kryptų lietuviški leidiniai (tekstai), kai kuriais Lietuvos Vyriausybės nutarimais ir jų projektais lietuvių kalba netimama stumti iš mokslo, paskelbti mokslo darbai laikomi menkesnės vertės vien dėl to, kad parašyti lietuvių, o ne

anglų kalba. Humanitariniuose moksluose šaltinių tyrimo veiklai, vardyno tvarkyba jau nelaikoma taikomąja mokslinė veikla. Taikomąja mokslinė veikla taip pat nelajikomi terminų žodynai. Pasak prof. A. Rosino, visa tai slopina lietuvių kalbos vartojimą moksle, stabdo lietuvių kalbos mokslinio stiliaus raidą, natūralią lietuviškos mokslo terminijos plėtrą. Pirmąją Lietuvos mokslo kalbą peršama anglų kalba.

— Ne tik peršama, bet ir įstatymais įteisinama! — neįstovė filosofas A. Šliogeris.

Pasak jo, nuo 2006 m. Švietimo ir mokslo ministerijos dekretu panaikinamas mokslinis lietuvių kalbos statusas: publikacijos (straipsniai, veikalai) lietuvių kalba nebus visavertiai ir apskritai nebus traktuojami kaip humanitaro mokslinės kvalifikacijos dokumentas. Jau dabar mokslininkas — humanitaras, neturintis publikacijų, anglų kalba išspausdintų prestižiniuose žurnaluose su mistiniu JSSN ženklu (grifu), neturi teisės vadintis kvalifikuotu mokslininku. Negana to! Jis netenka teisės vadovauti doktorantams, tapti doktorantūra teikiančių komitetų nariu. Taigi, lietuvių kalbos vartojimas varžomas kaip carinės Rusijos spaudos draudimo laikais! (visa filosofo A. Šliogerio kalba išspausdinta šiame pociame priede).

Vilniaus universiteto Filologijos katedros dekanas prof. B. Stundžia sesijoje pateikė tokio Švietimo ir mokslo ministerijos Mokslo ir studijų departamento diktato jau kylančias negeroves, neigiamas pasekmes. Mokslo įstaigų atestacinės komisijos yra priverstos peratestuoti prastus darbuotojus, mat jie turi publikacijų užsienyje, kartais ir tokių publikacijų anglų kalba, kurias, kaip blogas, atmetė Lietuvos periodiniai mokslo leidiniai.

Nukelta į 3 psl.

Šiame priede:

Lietuvių kalbos padėtis moksle ir visuomenėje.

Humanistika ir lietuvių kalba.

Valstybinė lietuvių kalba — vaizduotė, ar tikrovė.

Šie metai skirti prisiminti kankinei.

M. K. Čiurlionis garsina Lietuvą užsienyje.

Saulėta kraštovaizdžių mozaika.



Grupė sesijos dalyvių (iš kairės): Vilniaus universiteto fakulteto dekanas dr. Domas Kaunas, Lietuvos Mokslų akademijos narys fizikas Juozas Vaitkus, informatikos specialistas akademikas Laimutis Telksnys, humanitaras Sigita Renčys. Virgijinos Valuckienės nuotr.

Humanistika ir lietuvių kalba

Arvydas Šliogeris

Kartais reikia laužtis pro atviras duris ir tapti komišku. Tai nėra malonu, nes žeidžia kiekvienam natūralią savimeilę. Šia akimirka įrodinėti neatsiejamą humanistikos ir natūralios – visada lokalinės (vietinės), kalbos ryšį irgi komiška. Vakaruose ši problema jau seniai išspręsta ir net biurokratinėje mokslo nomenklatūroje aiškiai skiriami dviejų tipų teoriniai modeliai: „scien-ce“ ir „humanities“, tariant, kad šių modelių patikimumo, netgi „tiesos“ kriterijai yra visiškai skirtingi. Didysis ginčas dėl humanistikos „mokslinio“ statuso audrino dar XIX a. intelektualus ir baigėsi paprasta tiesa: tai, kuo remiasi technomokslas, negali remtis humanistika; tai, kuo remiasi humanistika, negali remtis technomokslas arba vadinamieji tikslieji gamtos mokslai. Paskutinį kartą technomokslo ir humanistikos painiojimą ar net tapatinimą, skelbiantis lozungus „nuskambėjo XX a. pradžioje garsiajame (tačiau tik dėl pavadinimo) Husserl straipsnyje „Filosofija kaip griežtas mokslas“. O šiame šukeyje glūdinčias pretenzijas tuoju pat pavertė dūmais to paties Husserl fenomenologijos (fenomenologija – filosofinė disciplina, atliekanti jutiminio pažinimo kritikos funkciją, tirianti sąmonės raidą nuo jautiškumo iki absoliutaus žinojimo likimas, kuri galima apibūdinti labai trumpai: kiek fenomenologų, tiek ir fenomenologijų. Ji galime performuluoti kitaip: kiek humanitarų,

kiek humanistikų, ar bent jau taip: kiek natūralių kalbų tiek humanistikų. Žinoma, aš šiek tiek perdėdau, tačiau tik tam, kad išryškintčiau, atrodytų, akivaizdų faktą: nesama, pavyzdžiui, vokiškos, žydiškos, angliškos ar lietuviškos fizikos (ar genetikos), bet esama vokiečių, anglų, žydų ar lietuvių humanistikos; negana to, aš abejoju, kad humanistika kaip savotiškas „bendražmogiškas“ modelis apskritai įmanoma. Kodėl? Priežastis akivaizdi: gamtos mokslai turi metodą, tuo tarpu humanistika jo neturi ir negali turėti.

Ką reiškia metodas? Tai būdas kokybiškai skirtingus reiškinius – faktus, savybes, individus, asmenis – suvesti į vieną kiekybinę visumą pavyzdžiui, lygtį. Tikslieji gamtos mokslai gali būti tikslūs tik tiek ir todėl, kad jie turi universalią kalbą – matematinius modelius ir kokybinių skirtumų suvedimą į kiekybinį tapatumą, techniką – eksperimentą. Dar XIX amžiuje teisingai pasakyta: moksle mokslo tiek, kiek jame matematikos; papildykime šią tezę dar viena: moksle mokslo tiek, kiek jame eksperimento. Matematiniai modeliai ir eksperimentas – štai tie du banginiai, ant kurių stovi galinga technomokslų mašina. Ir matematika, ir eksperimentas universalūs. Matematika neturi tėvynės; eksperimentatoriui nesvarbu, kur atliekamas eksperimentas – Massachusetts ar Alksnupų kaimė prie Šeduvos.

Štai metodo esmė: matematika, garantuojanti visuotinę arba – kaip sako Jaspers – prievartinę tiesą, ir eksperimentas – leidžiantis į visuotinę supaprastinti kokybinius skirtumus. Todėl tik gamtotyra, pagrįsta matematika ir eksperimentu, gali duoti išties, patia griežčiausia prasme, – visuotinę, universalią, ir tik todėl objektyvią tiesą. Humanitaras gali pavydėti technomokslininkui, nes tokios tiesos jis pasiekti nepajėgia ne dėl asmeninių savybių, o iš principo. Laimei ar nelaimė, humanistika negali remtis nei eksperimentu. Neįmanoma sukurti Žalgirio mūšio matematinio modelio, lygiai kaip neįmanoma atlikti eksperimento, modeliuojančio Žalgirio mūšį: vien todėl, kad Vytautas ir Jogaila jau mirė.

Nuo XIX a. pradžios (ir net anksčiau) humanitarai, pavydėję technomokslininkams jų pasiekiamo objektyvumo ir praktinių rezultatų, tūkstančius ir tūkstančius kartų bandė humanistiką užmauti ant tikslojo mokslo kurpaliaus, bet, deja, šios pastangos liko bevaisės ir, geriausiai atveju, davė komiškus, ar net siurrealistinius rezultatus. Spinozos *more geometrico*, šiuo metu virto keistuoliu. Visatos ir žmogaus paslaptį, bandantių supaprastinti į kelias geometrinės figūras ar pseudolygtis, užsiėmimu. Tai reiškia: humanistika – laimei ar nelaimė – turi tenkintis natūralia kalba, kuri 1. kietai priarišta prie lokalinių – nacionalinių, psichologinių, etninių, politinių, ekonominių, ir net geografinių, net klimatinų – savitumų, ir 2. prie konkrečiausio asmens, kuris, vartodamas natūralią kalbą, negali jai neuždėti savo individualumo, subjektyvumo antspaudu, net jai ir labai norėtų pasigaminti *sui generis* „kokybinę matematiką“. Paprastai, pastangos universalizuoti, suanoniminti natūralią kalbą (kylančios iš naivaus siekio paversti humanistiką „griežtų mokslu“) baigiasi tik sektantiško žargono sukūrimu.

Vel norėčiau priminti fenomenologijos likimą: ji subyrėjo į šimtus žargonų, išsaugodama tik branduolinius jos pradininko žargono likučius: tikra fenomenologija yra tai, ką aš vadinu fenomenologija. Lygiai tas pat su visa humanistika: su nedidelemis išimtimis jokioje jos disciplinoje neįmanoma pretenduoti į universalų metodą, kadangi visada dirbama su natūralia, vadinasi, kokybiškai unikalia, vadinasi neuniversalia, vadinasi „subjektyvia“, vadinasi lokaline kalba. Ir didžiausias humanistikos paradoksas toks: juo unikalesnė, juo asmeniškė humanitaro kalba, tuo ji tampa universalė: Platonas ar Kantas pripažįstami didžiais mąstytojais, ir vienas svarbiausių jų didybės (universalumo) kriterijų yra tas, kad jie sukūrė unikalią, visiškai savitą (tačiau ne šizofrenišką, ne idiosinkratišką) kalbos galaktiką; Sausureas didis lingvistas todėl, kad sukūrė – pabrėžiu, sukūrė, o ne atrado unikalią prancūzų kalbos figurą – *langue in parole* perskyrą, kurios nepri-



Sesijos dalyviai – lituanistai (iš kairės): akademikas Zigmas Zinkevičius, dr. Danguolė Mikulėnienė ir žurnalo *Gimtoji kalba* vyr. redaktorė Rita Urnėžiūtė.

pajista daugybė kitų rango lingvistų ir filosofų (pavyzdžiui, Helmsjevas ir Baudril-lard); Momzen – didis vokiečių istorikas visų pirma todėl, kad sukūrė unikalią vokiečių kalbos šedevrą, už kurį, beje, buvo apdovanotas Nobelio premija; Bachtin – didis rusų literatūrologas, kadangi pasiūlė unikalią Dostojevskio ir apskritai romano prigimties interpretaciją; Gudavičius – pats autoritetingiausias mūsų istorikas, kadangi, be viso kito, turi unikalių stilių.

Išvada paprasta: sunaikinus vietinę kalbą arba ją universalizavus tiek, kad jos vietiniai, kokybiniai elementai beveik nunyktų, t.y. orientuojantis į technomokslo matematinę eksperimentinę modelį, humanitarą išstinka tragomiškas likimas: jis tampa žargono vergu, o žargonas – kalba be referento, negalinti pretenduoti ne tik į jokią „tiesą“ ar objektyvumą, bet netgi į paprasčiausią informatyvumą: žargonas – tai kalba, virtusi dezinformaciniu triukšmu. Vadinasi: atsisiakius ar išsižadėjus vietinės kal-

bos ir jos lokalumą įtvirtinančių elementų, humanistika miršta. Kalbos srityje globalizacijos procesas gali būti vaisingas ne tuo, kad jis universalizuoja kalbą, t.y. ją sunaikina, o tuo, kad steigia savotišką vietinių kalbų federaciją pagal principą: kas ciesa-rius – ciesa-riui, kas Dievo – Dievui. Ciesa-riui – universalios – matematinės, kokio nors esperanto, pavyzdžiui, anglų kalbos pagrindu – kalbos mokesčiai; Dievui – malda vietine kalba.

Nuo 2006 metų Švietimo ir mokslo ministerijos dekretu panaikinamas mokslinis lietuvių kalbos statusas: jokie straipsniai, spausdinti lietuvių kalba, nebus apskritai traktuojami, kaip humanitaro mokslinės kvalifikacijos dokumentas. Šiuo metu humanitaras, neturintis paskelbtų straipsnių anglų kalba, išspausdintų prestižiniuose – kas nustatė šį prestižikumą, žino tik ponas Dievas, ir – galimas dalykas – ponas Dievas, ir – galimas dalykas – ponas švietimo ir mokslo ministerijos Departamentas – žur-

naluose su mistiniu ISSN ženklų, (tik šis ženklas garantuoja straipsnio moksliskumą ir kokybę), nebenturi teisės vadintis kvalifikuotu mokslininku su atitinkamomis pasekmėmis: jis nebenturi teisės vadovauti doktorantams, tapti doktorantūrą teikiančių komitetų nariu, ir – neabejotina – netrukus praras teisę skaityti paskaitas universitetų (o gal ir kolegijų) studentams. Nesunku įsivaizduoti šios absurdiškos mūsų mokslo dirigentų veiklos padarinius: kadangi jau dabar straipsnis, veikalas lietuvių kalba „nesiskaito“ kaip mokslinio darbo rodiklis ir dokumentas, jauni mokslininkai pradeda rašyti anglų kalba ir savo straipsnius, bet kuria kaina bando „prastumti“ į mistinius „prestižinius“ žurnalus. Po dešimties metų Lietuvos humanistika bus sunaikinta. O kadangi ne realybės *show* (iškelkime tokią hipotezę), o lietuvių kalbos mokytojai ir – visų pirma – humanitarai gali palaikyti, palaikydavo, palaiko ir palaikys „aukštąją“ lietuvių kalbą, Lietuvos humanistikos naikin-

mas prilygsta lietuvių kalbos naikinimui. Tai tautos savižudybė, kurią ramia sąžine ir net entuziastingai, kaip japonų samurajai, heroizuoja mūsų mokslo dirigentai.

Aleksandras Makedonas, žygiuodamas per Aziją, nuvyko į Amono šventyklą, norėdamas iš paties Dievo sužinoti, ar jis ne dieviškos kilmės. Išmintingas žynys pasakė apstulbusiems didžiojo Makedono draugams: jei Aleksandras nori būti Dievu, tegul juo būna. Pasakykime mūsų biurokratams tą patį: jei jums norisi pasidaryti tautinį „harkiri“, darykitės! Tačiau kodėl jūs verčiate žudyti kitus – tuos, kurie jau daugiau nei šimtmetį žino, kad be lietuvių kalbos negali išlikti ir lietuvių tauta, o be tautos – žmogus ne tik kaip dvikojis žinduolis, bet ir kaip *džoon logon echon* – kaip kalbantys gyvūnas. Kodėl jūs verčiate žudyti tuos, kurie padovanojo jums ir mums, ir pirmąją, ir antrąją nepriklausomybę: pirmojo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės branduolį sudarė humanitarai.

Tai gal humanistika irgi naudinga? Neabejotina: jei naudinga laisvė, naudinga ir – tik lietuvių kalba galinti skleisti – humanistika. Mes galime ramia sąžine susigrąžinti naudos monopolį iš tų, kurie, nesuprasdami nei technomokslo, nei humanistikos ypatumų, naudą priskiria tik technomokslo. Visi žino, kuo naudinga tai, kas naudinga, ir niekas (bent jau mūsų mokslo biurokratai) nežino, kuo naudinga tai, kas nenaudinga – sako vienas kinų išmintius.

Pranešimas, skaitytas Lietuvos Mokslų Akademijos sesijoje „Lietuvių kalbos padėtis moksle ir visuomenėje“ 2003 m. lapkričio 17 d.

Lietuvių valstybinė kalba: tikrovė ar vaizduotė

Lietuvių kalba yra Lietuvos tautinio ir kultūrinio savitumo pagrindas. Lietuvos Respublikos Konstitucija jai suteiktas valstybinės kalbos statusas, ji yra valstybės valdymo – valstybės ir individo, valstybės ir visuomenės santykių kalba. Lietuvos Respublikos Seimas 2003 m. birželį patvirtino Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gaires, kuriose rašoma: „Pagrindinis valstybinės kalbos politikos tikslas – išsaugoti kalbos paveldą ir skatinti jos plėtrą, kad būtų užtikrintas kalbos funkcionalumas visose viešojo gyvenimo srityse“. Vienas iš Valstybės ilgalaikės raidos strategijos tikslų – skatinti modernią lietuvių kalbos plėtrą žinių visuomenės poreikiams tenkinti.

Taigi valstybinė kalba yra tikrovė ar vaizduotė? Privaciose įmonėse darbuotojai verčiami kalbėti svetimos kalbomis. Toks reikalavimas pažeidžia žmogaus teises, tačiau darbuotojas, brangindamas darbo vietą, nuolankiai mokosi darbdavio nurodytos kalbos.

Daugėja nelietuviškų užrašų, tačiau jų srauto negali sustabdyti nė viena institucija, nes į Prekių ženklų įstatymą neįmanoma įrašyti kalbos taisyklingumo reikalavimo. Prekių ženklas yra saugomas tarptautinių įstatymų. Įstojus į Europos Sąjungą, ženklą bus galima registruoti bet kurioje šalyje, taisyklingumo kriterijus taip pat nebus



Dr. Ina Smetonienė. V. Valuckienės nuotr.

taikomas. Vasarą priimta Vartotojų teisių įstatymo 5 straipsnio pataisa kiek sušvelnino padėtį: šalia prekių ženklo turi būti informacinis užrašas – parduotuvė, kavinė, viešbutis ir t. t. Tačiau jokie įstatymai ar suvaržymai negali pakeisti visuomenės požiūrio į gimtąją kalbą. Jeigu verslininkui atrodo negražu registruoti lietuvišką prekių ženklą, spragų reikia ieškoti ne įstatymuose.

Elektroninės terpės lietuvinimo darbai taip pat tūptuoja vietoje. Pasaulyje jau kuriami kalbantys kompiuteriai, o pas mus dar tebesitęs diskusijos, kurias programas lietuvininti ir apskritai, ar jas verta lietuvininti, jeigu visi jau priprato prie anglų. Nors elektroninės terpės lietuvinimo darbai yra vienas svarbiausių

vyriausybės pirmųjų, jiems skiriama per mažai lėšų.

Bendrojo lavinimo mokyklose skatinamas dvikalbis mokymas – tam tikri dalykai (pvz., istorija, geografija, fizika, darbai) mokomi užsienio kalba, dažniausiai anglų. Visas dėmesys skiriamas svetimos kalbos, gimtoji lieka nuošalyje, o tuo metu universitetų dėstytojai vis garsiau kalba apie nepakankamos kokybės lietuvių kalbos mokymą mokyklose. Kur kitur, jeigu ne mokykloje, mokinytis turi įgyti gimtosios kalbos pagrindus?

Aukštosiose mokyklose daugėja disciplinų, dėstomų anglų kalba. Ir bendrojo lavinimo, ir aukštosiose mokyklose aiški motyvacija mokytis anglų kalbos, nes to reikės pasaulinėje darbo rinkoje. Susidaro įspūdis, kad Lietuvos švietimo sistema rengia specialistus tik užsieniui, o čia darbo vietos ruošiamos tik užsieniečiams. Natūralu, kad tokios sistemos išauklėti specialistai nesuinteresuoti kurti savo srities terminijos lietuvių kalba, vis labiau išsivertina profesinė puskalbė, kuri veržiasi ir į bendrinę kalbą.

Šiandien keliama dar viena labai aktuali problema – mokslo kalba tampa anglų kalba. Mokslininko darbo kokybė vertinama pagal jo straipsnius, paskelbtus užsienyje. Šitokia veikla naikina vienas lietuvių kalbos funkcinių stilių – mokslinis stilius ir jo postiliai, praranda

prasnę lietuvišką mokslo terminiją. Vienodi reikalavimai taikomi ir tiksliesiems, ir socialiniams mokslams. Kalbininkui būtų sunku pasakyti, kur yra pasaulio matematikų, fizikų, biochemikų centras, tačiau kiekvienas nemirkiteles atsakys, kad pasaulio baltistų centras tikrai yra Lietuvoje ir kad visiems baltistams prestižiniai yra Lietuvos leidiniai lietuviškas straipsnis įskaitomas į mokslinę veiklą, o mūsų mokslininkams ne? O reikia tiek nedaug – atšaukti keletą švietimo ministro įsakymų.

Nenorėčiau būti juodasis metraštinkas, tačiau panašius kalbos susinaikinimo procesus yra aprašęs amerikietis sociolingvistas W. U. Dressler. Pasak jo, kalbos nykimą lydi tam tikri reiškiniai: pirmas – daugybės skolinių judančių tik, viena kryptimi, t.y. iš vyraujančios kalbos ir nykstančią. Į priešingą pusę eina tik tam tikri žodžiai, reiškiniai kultūros ar folkloro realijos; antras – nauji žodžiai pagal nykstančios kalbos dėsnius nebedaromi, o pramonėje, kultūroje ir kitur vartojama vyraujančioji kalba. Ją darbo reikalingas pirmiausia pradeda vartoti tam tikrų sričių specialistai, o nuo jų priklauso specialioji terminija. Tokiems vartotojams pažintinė funkcija viešojo gyvenimo srityje atlieka vyraujančioji kalba.

Nukelta į 3 psl.



Filosofas, Lietuvos Mokslų akademijos narys Arvydas Šliogeris. V. Valuckienės nuotr.



Sesijoje dalyvavo (iš kairės) Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkas Artūras Paulauskas, Švietimo ir mokslo ministras dr. Algirdas Monkevičius, Lietuvos Mokslų akademijos mokslinė sekretorė Veronika Vasiliauskienė. Virginijos Valuckienės nuotrauka.



Sesijos dalyviai.

Virginijos Valuckienės nuotrauka.

Kalba — stipriausias tautos pamatas

Atkelta iš 1 psl.

Sudarant lituanistinių disertacijų gynimo tarybas, susiduriama su kurioziškais atvejais, kai į sąrašą negalima įrašyti geriausiai nagrinėjama problematiką išmanančių mokslininkų, nes jiems trūksta tų „pateptųjų“ angliškųjų darbų. Ar taip nesupurensime dirvos, palankios grafomanams? — klausė prof. M. Stundžia.

Kitą biurokratinio lietuvių kalbos varžymo neigiamą pasekmę sesijoje nurodė žymusis kardiologas akademikas V. Sirvydis. Pasak jo, Lietuvoje leidžiamo mokslinio žurnalo *Medicinos teorija ir praktika* paskutinėje laidoje, iš 23 straipsnių yra vos aštuoni parašyti lietuviškai. Kiti — anglų ir kitomis kalbomis. Akademikas V. Sirvydis priminė Nepriklausomos Lietuvos laikų garsų mediką — okulistą Petrą Avizonį. Jis ne tik gražia, taisyklinga lietuvių kalba parašė geriausiems pasaulio oftalmologijos vadovėliams priylgstantį akių ligų vadovą, bet ir parašė *Lietuvišką gramatikę*, padėjo J. Jablonskiui rengti Antano Juškos žodyną, kūrė ir savo raštuose naudojo lietuviškus medicinos terminus. Kurgi dingio šių laikų Lietuvos avizoniai?!

Apibendrinamas keistą padėtį, lietuvių kalbos paniekinimą, Mokslų akademijos narys — korespondentas E. Nekrošas retoriškai paklausė: ar gali trys Švietimo ir mokslo ministerijos Mokslo departamento valdininkai (čia jis paminėjo to departamento direktorių A. Žalį, o aš dar pridėčiau patį ministrą A. Monkevičių, po ministerijos stogu globojantį tokius biurokratus), — ar jie gali tapti visų Lietuvos mokslų ekspertais? Pasak jo, matyt, kad tiek ministro, tiek kitų, Lietuvos politinių vadovų galvose dar nesusiformavusi intelektualinių vertybių sistema.

— Dėl tokio intelektualumo stokos iš mokslo įvairiomis priemonėmis stumiama ne tik lietuvių, bet ir kitos moksle pripažintos kalbos — vokiečių, prancūzų, italų, rusų ir kitos, — pridūrė prof. A. Rosinas. Mokslininkų bendruomenė orientuojama būti viena kalbe, t.y. angliakalbe, ribotai išsilavinusi, neturinti jokių paskatų mokytis kitų Europos kalbų. Tuo varžoma mokslininkų teisė laisvai pasirinkti sau prienamą kalbą.

— Būtina žinoti ir kitas kalbas, naudotis jomis tiek pat, kad būtina puoselėti lietuvių kalbą. Esmė ta, ne kokia kalba turi būti reglamentuojama, o kokia bazinė, pagrindinė kalba reikia remtis plėtojant ne kieno nors, o Lietuvos mokslą. Svarbu, ar lietuvių kalba turi tarnauti kitoms kalboms, ar kitos kalbos turi tarnauti lietuvių kalbai, ši mokslą plėtojant, — sesijoje kalbėjo akademikas E. Gudavičius.

Kad Švietimo ir mokslo ministerijos valdininkų užsišpyrimas Lietuvos mokslo kalbą nukreipti į vienakalbę — angliskos kalbos rėmus yra trumparegiš, netgi provincialis, parodė kitų garsių akademikų, profesorių, patyrusių mokslo vyrų sesijoje pateikti argumentai ir pavyzdžiai. Kelių šalių Mokslų akademijų narys, tarptautinių mokslinių konferencijų ir simpoziumų dalyvis, pasaulį apkeliavęs akademikas prof. Z. Zinkevičius sakė, jog Švedijos karališkosios Humanitarinių mokslų akademijos leidžiamame solidziame moksliniame metraštyje nerasi nė vieno angliško ar kita svetima kalba parašyto straipsnio ar studijos — visi tik sava švedų kalba. Neseniai Europos Sąjungos Briuselyje surengtoje konferencijoje švietimo klausimais, mažytės Lichtenšteino kunigaikštystės ministras savo pranešimą skaitė gimtąja kalba. Garsus JAV kalbininkas, mokąs daug kalbų, V. Schmalstieg, progai pasitaikius, nebedamas kitakalbių kolegu, net ir tarptautinėse konferencijose kalba lietuviškai, tuo išreikšdamas didelę reikšmę ir pagarbą šiai turtinai, seniausiai indoeuropiečių kalbai. Pasak dr. R. Pakalnio, Japonijos mokslininkai laiko nesolidžiu, neleistinu dalyku svetimkalbiame užsienio leidinyje pateikti savo mokslinį darbą ar straipsnį, kol ji neįspausdins savo šalyje. Tad kodėl Lietuvos mokslo administratoriai paniekinę savo gimtąją kalbą, keliaklupščiauja prieš svetimasias? Gal tai proto aptemimas?

Pasaulio Lituanistikos centras

Vilniaus universiteto Bendrosios kalbotyros katedros vedėjas dr. A. Girdenis, šio universiteto Filologijos fakulteto dekanas B. Stundžia, kiti prelegentai sakė, kad tik lie-

tuviškai stengiasi kalbėti ir baltistų, lituanistų konferencijas, kitus renginius suvažiavę įvairių užsienio šalių ir mokslo sričių atstovai. Užsienio baltistai, lituanistai savo mokslinės karjeros be lietuvių kalbos, be stažuotų Lietuvos mokslo įstaigose ar archyvuose, tarptautinėse konferencijose net neišsivaizduoja. Mat Lietuvoje — pasaulio lituanistikos branduolys, centras. Dažnas svetimšalis baltistas gerai išmoka lietuvių kalbą, lituanistikos ir baltistikos pasaulyje atliekančią tarptautinės kalbos vaidmenį.

Pasak prof. M. Stundžios, kita pasaulio lituanistikos ir baltistikos savaime suprantama tiesa — Lietuvoje leidžiami lituanistiniai — baltistiniai mokslo žurnalai yra tarptautiniai lietuviški, lietuvių kalba leidžiami leidiniai. Todėl užsienio baltistikos ar lituanistikos specialistai laiko garbę, prestižu šiuose leidiniuose paskebtį savo straipsnį, studiją, apžvalgą ar recenziją ir būti įtraukti į to leidinio redaktorių kolegiją. Ar apie tai žino, ar išmano, ką tai reiškia Švietimo ir mokslo ministerijos valdininkai? Beje, ir jiems, ir kitoms valdžios institucijoms tai primins vėlgį Lietuvos Mokslų akademijos sesijos priimta Rezoliucija. Joje konstatuojama, kad lietuvių kalbą paskelbti mokslo darbai vien dėlto neturi būti laikomi menkesnės vertės už kitomis kalbomis paskelbtus darbus. Rezoliucijoje taip pat rašoma, kad primygtinai pabrėžiant, akcentuojant vien anglų kalbą, nuvertinamos kitos mokslui svarbios kalbos. Lietuvos Respublikos Seimui siūloma peržiūrėti ir pakeisti mokslą ir studijas reguliuojančius teises aktus, kuriuose yra lietuvių kalbos vartojimo ribojimo ar menkinimo, mokslininko laisvės spausdinti darbus lietuvių kalba suvaržymo požymių. Nutarta, kad Mokslų akademija kartu su Lietuvos Mokslo taryba parengs ir Vyriausybei pateiks objektyvius mokslo darbų ir publikacijų kokybės vertinimo kriterijus.

Humanitariniai ir tikslieji mokslai

Mokslų akademijos sesijoje iškilo ir kita problema. Tai vis stiprėjanti keista nuostata, jog kalbotyros, literatūros ir kiti humanitariniai bei socialiniai mokslai esą visai

ne mokslai, o meninė kūryba, net publicistika. Išsąkęs tai, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos tarybos narys prof. A. Rosinas retoriškai paklausė, ar meninė kūryba galima vadinti, pavyzdžiui, lingvistiką arba kalbotyrą, jei kalbininkai, tyrinėdami kalbas kaip sistemas, nustato tų sistemų struktūrinius požymius, atranda kalbų raidos dėsnius (pavyzdžiui, Endzelyno dėsnis, Leskyno, Sosiūros — Fortunato dėsniai ir t.t.)?

— Leiskite paklausti, ar kalbotyros priskyrimas meninei kūrybai, o ne mokslui nebus tik *alienatio mentis* (išvertus šį posakį iš lotynų kalbos — proto nutekėjimas)? — klausė prof. A. Rosinas. Jam neprieštaraudamas, akademikas E. Gudavičius pripažino, kad humanitariniai mokslai yra atviresni už tiksluosius, o šiam atvirumui yra būtina tarpusavio sąveika. Visa tai tiesiogiai siejasi su kalba, todėl labai svarbu, kokia kalba žmogus mąsto gaudamas savo ir kitų mokslų, savo ir kitomis kalbomis parašytos literatūros informaciją. Nereikia nė aiškinti, kiek čia svarbus gimtosios kalbos įdirbis ir kiek reikia laiko bei energijos tokį įdirbį pasiekti kita kalba!

Kada kompiuteris prabilis lietuviškai?

Čia į pagalbą ateina kaip tik tikslųjų mokslų sukurti kompiuteriai, su kuriais bus galima dirbti kalbant angliškai, vokiškai, itališkai, prancūziškai, japoniškai, o taip pat lietuviškai. Tik visa bėda, kad dabar net ir mokyklose kompiuteriai nemoka lietuviškai, o visur skleidžia dažniausiai vėlgį anglų kalbą, svetimžodžiais smarkiai užteršdami lietuvių kalbą, ją tiesiog stumdami į užpečkį. Nors dar prieš kelis metus Lietuvos Vyriausybė patvirtino lietuvių kalbos išsaugojimo informacinėje visuomenėje programą iki 2006 metų, deja, dar tebediskutuojama ar verta lietuvininti kompiuterių programas, jei jau daug kas įprato prie angliškų? O stambiosios kompiuterių firmos „Microsoft“ strategijos departamento vadovas David Brooks visam pasauliui tiesiai šviesiai sakė: „Kalba, kuri nepasklis elektroninėje erdvėje, greitai taps ne naudojama“. Taigi, iškilo nauja mirtina grėsmė, visas audras ir sukrėtimus pernešusiai senajai lietuvių kalbai.

— Ką daryti? — klausė sesijoje kalbėjęs informatikas iš Matematikos ir informatikos instituto akademikas L. Telksnys, ir atsakė: — Spartinti žmonių bendravimą su kompiuteriais ir kompiuterizuotais prietaisais, kalbant lietuviškai, greitinti šios srities mokslinius tyrimus bei konstravimo darbus.

O pasirodo, tų pradėtų ir dar nepradėtų darbų — galybė. Tarp jų lietuvių kalbos žodžių išteklių kaupimas rengiant garsynus, tekstynus, foneminius žodynus. L. Telksnio nuomone, plėtojant ir spartinant lietuviškai veikiančių ir kalbančių kompiuterių tyrimo darbus, kaupiant lietuvių kalbos išteklius, būtina įtraukti studentus, ieškoti bendradarbiavimo ryšių su verslininkais, gamybininkais, ypač plėtojant konstravimo darbus. Pasak akademiko L. Telksnio, nuveikti darbai atvers galimybes kompiuteriams spausdinti rašmenis,

Sibiro kankinei skirti metai

Daugeliu požiūrių 2003-iejį buvo Adelei Dirsytei ir Sibire jos parašyti maldaknygei skirti metai. 2003 m. vasario 16 dieną sukako 50 metų, kai tolimame Sibire, priverstinių darbų lageryje, netoli Magadano, mokytoja Adelė Dirsytė ranka parašė maldaknygę *Marija, gelbėki mus*, kuri pasiekė Vakarų, išversta į daugelį kalbų, milijoniniu tiražu išplatinata tapo pasaulyje labiausiai paplitusiu lietuvišku leidiniu. Šiaurės Amerikos ateitininkų taryba 2002–2003 veiklos metus skyrė paminėti Adelę Dirsytę ir semtis pasiaukojimo dvasios iš jos sukurtos Sibiro maldaknygės. Tam tikslui buvo užsakyta nauja maldaknygės laida: ji buvo dalinama Lietuvoje ir platinama Amerikoje.

Čikagoje metai buvo pradėti muziko Dariaus Polikaicio vadovaujamo „Dainavos“ ansamblio įspūdingu religiniu koncertu tema „*Marija, gelbėki mus*“.

Sibiro maldaknygės 50 metų sukakties proga Lietuvoje iš spaudos išėjo dr. Mindaugo Bloznelio sudaryta, o Lietuvių katalikų mokslo akademijos išleista, 574 puslapių monografija Adelė Dirsytė: gyvenimas ir darbai. Pats kalintas Sibire ir perėjęs maždaug tą patį sunkų kelią, dr. Bloznelis buvo tinkamiausias asmuo sudaryti šį dokumentinį veikalą. Jis ir lieka geriausiu Adeles

Dirsytes gyvenimo žinovu, rašęs ir skaitęs įvairiomis temomis apie ją. 2003 metais Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavime Šiauliuose jis skaitė pranešimą Adelės Dirsytės maldaknygės *Marija, gelbėki mus, genezė ir sklaida*.

Monografijos sutiktuves Kaune suruošė Lietuvių katalikų mokslo akademija, Katalikų teologijos fakultetas Vytauto Didžiojo universitete ir Kolumos politinių kalinių draugija 2003 m. lapkričio 28 d. Monografiją apibūdino kun. dr. Kęstutis Trimakas, apie jos paruošimą kalbėjo dr. Mindaugas Bloznelis, o prof. Egidijus Aleksandravičius išryškino keletą dr. Bloznelio asmenybės bruožų, nes jam tą dieną sukako 80 metų.

Adelės Dirsytės mirties 48-tosios metinės Kaune buvo paminėtos rugsėjo 28 d. šv. Mišių auka arkikatedroje ir konferencija, kurioje pranešimus apie ją ir jos maldaknygę pateikė kun. dr. Artūras Jagelevičius, kun. dr. Kęstutis Trimakas, kun. dr. Robertas Grigas ir Domas Akstinas.

Ateitininkų prašymu ir parama, išeivių vyskupas Paulius Baltakis, OFM, pastoraciniu laišku paskatino visas JAV ir Kanados lietuvių kilmės parapijas (jų yra arti šimtą) birželio mėnesį ar kitu laiku pamokslais bei maldos vėjumi supažindinti savo ben-

druomenes su Adele Dirsyte ir jos pasaulyje paplitusia maldaknyge. Į šį paskatinimą atsiliepė bent kai kurios parapijos. Kun. Algirdo Palioko, SJ, vadovaujama Palaiminto Jurgio Matulaičio lietuvių misija Lemonte panaudojo biuletenį plačiau supažindinti bendruomenę su šia, Sibire nukankinta, lietuvaite. Cicero Šv. Antano parapijoje birželiniuose žinių minėjime kun. Kęstutis Trimakas apibūdino ją, kaip apaštalę tarp Sibire kalintų lietuvių. Los Angeles ateitininkų pakviestas į metinę šventę jaunimui, jis nurodė ją kaip kitiems pasiaukojantį pavyzdį, o Nekaltojo prasidėjimo kongregacijos seserų remėjų metiniame susirinkime Marquette Parko parapijoje jis palygino Adelės Dirsytės ir palaimintojo arkivyskupo Jurgio Matulaičio gyvenimą, veiklą bei šventumo dvasią.

Vyskupo Juozo Kaunecko pritarimu pakviestas lapkričio 15 d., kun. K. Trimakas plačiau supažindino Panevėžio visuomenę su Adele Dirsyte, o kitą dieną — su josios dvasingumu, gilesniu dvasiniu gyvenimu susidomėjusius tikinčiuosius konferencijoje tėvų mariojau namuose.

JAV Lietuvių Bendruomenės Religinių reikalų tarybos pirmininkės ses. Margaritos Bareikaitės rūpesčiu, buvo išplatinti ir išspauduoti visi, išeivijai skirti, A. Dirsytės monografijos egzemplioriai.

2003 metais ateitininkai ir toliau vykdė savo užmojį: rinko parašus peticijai ieškoti ir pargabenti A. Dirsytės palaidavimą. ALTo pirm. adv. Sauliaus Kuprio iniciatyva, buvo išspausdinta trumpa, Kęstutis Trimako parašyta, Adelės Dirsytės biografija anglų kalba, pavadinta *A Voice from Siberia: Adele Dirsytė's Struggle Against Tyranny*.

2003 metams baigiantis, su populiaria katalikų amerikiečių knygų leidykla „Our Sunday Visitor“ buvo pasirašyta sutartis išleisti naują Sibiro tremtinių maldaknygės laidą anglų kalba.

Šie surinkti faktai ir renginiai tiek Lietuvoje, tiek išeivijoje rodo, kad sukaustuviniais 2003 metais buvo stengiasi vis plačiau ir giliau supažindinti tiek tautiečius, tiek kitataučius su Sibiro kankine, kandidate į palaimintąsias, Adele Dirsyte. Reikia tikėtis, kad ji netrukus bus paskelbta palaimintąja, o lietuvių tauta vis labiau ją susidomės ir ją priims, kaip užtarėją danguje ir nuostabaus šventumo sekutiną pavyzdį žemėje.

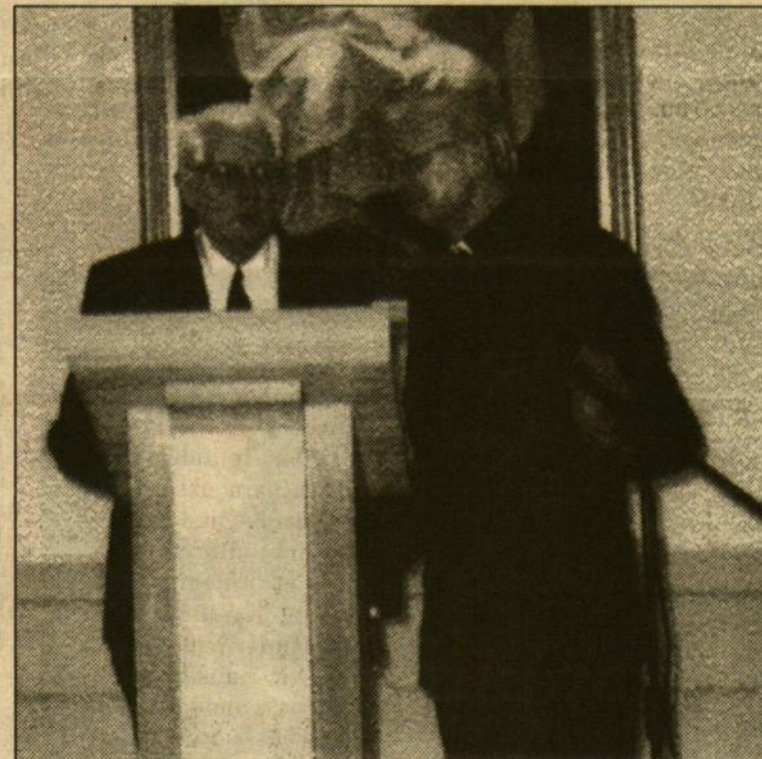
Kun. Kęstutis Trimakas

VALSTYBINĖ KALBA...

Atkelta iš 2 psl.

Visuomenė nebesistengia išvengti vyraujančios kalbos įtakos, mirštanti kalba patiems jos vartotojams darosi bevėrė. Ji nebeaptarnauja kai kurių gyvenimo sričių ir nebeatlieka tam tikrų funkcijų. Paskutinėje nykimo pakopose lieka tik vienas kalbos stilius — mirštanti kalba vartojama vien buitėje. Ar šios teorinės mintys šiek tiek neprimena mūsų kalbos dabartinės padėties?

dr. Irena Smetonienė
Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkė



Adelės Dirsytės monografijos sudarytojas dr. Mindaugas Bloznelis (kairėje) ir jos sutiktuvių prelegentas kun. dr. Kęstutis Trimakas.

teikti informaciją kompiuteriams diktuojant balsu, klausyti lietuviško rašto ženklais užrašytos informacijos be vertėjų kalbės su kitakalbiais.

Šis tas jau padaryta. Lietuvoje, Matematikos ir informatikos institute, dar 1994 m. įkurta pirmoji UNESCO katedra, pavadinta „Informatika humanitaroms“. Šios katedros darbuotojai stengiasi, kad humanitarai išmoktų pasitelkti informacinių technologijų galimybes Lietuvos kultūrinių vertybių, tarp jų ir kalbos, puoselėjimui. Internetu paskelbta informacija (telksnys@kti.mil.lt) — raštai, garsai, vaizdai — tampa prieinami 700 milijonų žmonių viename pasaulyje. Bendradarbiaujant su lietuvių kalbos institutu, universitetais, įkurta daug svetainių internete, išleista kompiuterių kompaktinių diskų — apie pirmąją lietuvišką kompiuterinę multimedinę knygą — M. Mažvydo *Katekizmas*, apie lietuvių

tarmes. Bet svarbiausia, sakė akademikas L. Telksnys — išmokyti kompiuterius atpažinti žmogaus, tarp jų — ir lietuvišką šnektą. Bet tam dar prireiks daug triūso, finansinių lėšų.

Lietuvos Mokslų akademijos sesijos rezoliucijoje Lietuvos Respublikos Vyriausybei siūloma skatinti žmonių bendravimą su kompiuteriais mokslinio tyrimo ir konstravimo darbus, remti terminų, specialųjų žodžių, elektroninių enciklopedijų rengimą, lietuviškų garsynų kaupimą, vardinę tvarkybos bei lietuvių kalbos ir kultūros turtų išsaugojimo ir sklaidos darbus.

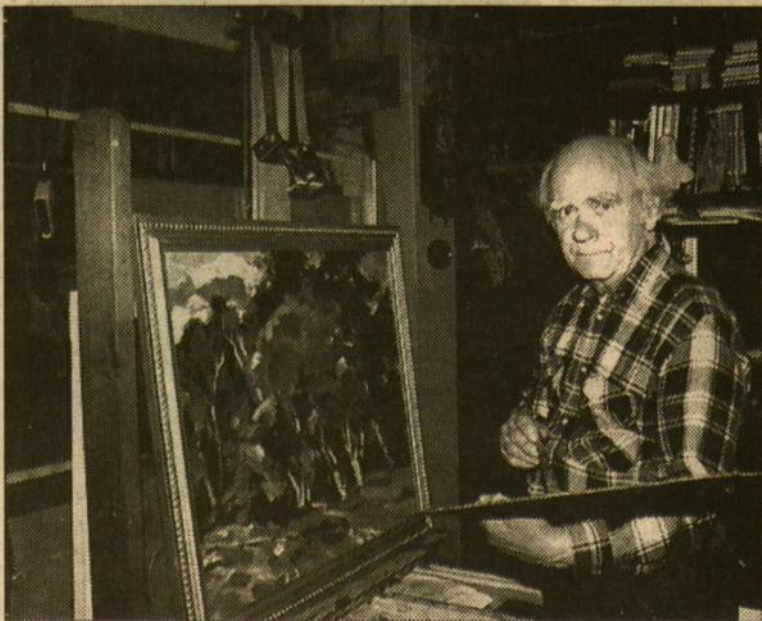
Šiuo metu valstybinė lietuvių kalbos komisija, mokslo ir mokslo administravimo institucijos svarsto lietuvių kalbos politikos gairių įgyvendinimo planus, lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo šimtmečio platus paminėjimus.



Donatas Valatka. „Gegrėnų bažnyčia Žemaitijoje“. 1995 m.

Saulėta kraštovaizdžių mozaika

Vasarą Žemaitija atveria kelius ne tik turistams, bet ir naujų išpūdžių ištroškusiems dailininkams. Paletės tiesiog prašosi smaragdiniais vandens, kalneliais nusėtos Žemaičių Kalvarijos, balta kolonų baliustrada pasipuošęs Renavo dvaras, Plinkšių neorenesansinė grafų rezidencija ar Beržoro medinė bažnyčia, kurią kadaise tapė V. Vizgirda ir A. Gudaitis. Suskausta širdi, kai pakelėse nepamatysi Rūpintojėlio ar šiaudiniais stogais dengtų namukų, tačiau užsukus pas ką į svečius, maloniai akį paglosto senelių rankomis austos lovatiesės, gražiai drožinėti namų rakan-dai. Kaip neprisiminsi P. Galaunės, A. Galdiko, P. Rimšos, A. Jaroševičiaus pastangų rinkti ir puoselėti liaudies kūrybą. „Tautiškoji dailė turi ypatingai didelę svarbą kultūriškame kiekvienos tautos išsilavinime. Jis turi būti mūsų dailės pamatas, nes tas gražumas, kurį turi savyje, yra grynas, savotiškas ir išimtinai lietuviškas“, — sakė M. K. Čiurlionis. Apie tai, kas yra giluminis ryšys su tėvyne, pajunti užsukę į kauniečio tapytojo Donato Valatkos tapybos parodą, eksponuotą Plungės Žemaičių dailės muziejuje. Dailininkas jau yra surengęs savo kūrybos parodas



Donatas Valatka savo studijoje.



D. Valatka. „Vasaros vakaras“. 2002 m.

dikas, V. Ignas, A. Elskus ir kiti. D. Valatka 1950–1955 m. mokėsi Telsių taikomosios dailės technikumė, vėliau, pajutęs nenumaldomą norą tapyti, patraukė į Rygą, Taliną. Deja, studentų iš Lietuvos čia niekas nelaukė, o ir vietų priklydusiems iš kitur nebuvo. Nukeliavo net į Sankt Peterburgą ir įstojo į Štiglicą (V. S. Muchinos pramoninės ir taikomosios dailės institutą). Čia kažkada mokėsi J. Zikaras ir A. Galdikas. Vienerius metus tetrūkusios studijos muziejų ir paminklų mieste būsimam dailininkui davė labai daug. Ypač mėgo lankytis Ermitaže, kur su užsėdėdavo studijavo Rembrandto, El Greco, F. Gojos kūrybą. „Turėjau savo ekspozicijas, o ir šalių prižiūrėtojos mane pažindavo. Žvelgdamas į impresionistų spalvų improvizacijas, pabuvodavau Paryžiuje. Rembrandtas nuteikdavo fatališkai, skatindavo sukurti ką nors monumentalios“, — prisimena dailininkas. Vis dėlto jam, kaip ir skulptoriui L. Striogai, labiau norėjosi pradėti studijas Lietuvoje, be pabrėžto akademizmo, su progresyviai mąstančiais lietuvių dėstytojais. Grižęs į Lietuvą, iškarto įstojo į Vilniaus dailės institutą, tapo A. Gudaicio, A. Švažo, V. Gečo, V. Mackevičiaus mokinio. Lietuviškoji meno „kalvė“ buvo laisvesnė, dėstytojai, nepaisydami sunkaus laikmečio, skatino studentus reikštis individualiau. Atmintyje išliko puikus A. Gudaicio dėstymas, A. Švažo kūrybos novatoriškumas, pedagogų norai uždegti juose pasaulietiską ugnelę. Šalia studijavę gabūs mokslo draugai — L. Tu-leikis, V. Kisarauskas, R. Budrys, I. Budrys ir kiti. Baigęs institutą, jaunas tapytojas nepasilikio dėstyti, o patraukė į Kretingą, dirbo vidurinėje mokykloje, vėliau S. Žuko taikomosios dailės technikumė Kaune. Savo pašaukimą atrado Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, darbuodamasis skyriaus vedėju, direktoriaus pavaduotoju, skulptūros fondo saugotoju. Muziejinėje veikloje parodė daug iniciatyvos, buvo ir tėbėra tikras kultūrininkas, lietuviškojo meno puoselėtojas.

Svajonių ir pašaukimo keliais

Dailininkas D. Valatka į šį muziejų atgabeno savo kūrybą neatsitiktinai. Mat jis gimė 1932 m. Plungės apylinkėse, Kantaučių miestelyje. Žemaitijos kraštuose kadaise pradėjo mokslus T. Valius, A. Gal-

stovumo ženklų. Šie ženklai D. Valatkos kūryboje — tai tarsi dievdarbų ranka tapyti peizažai, natūrmortai, vidinių išgyvenimų reminiscencijos. Juose pulsuoja pagarbą klasiškinėms tradicijoms ir individualiai suvoktas, jautrios menininko sielos formuotas pasaulis. Rami, epiška nuotaika, kolorito pojūtis, raiškus ritmas, dvasiškai pakylėtų vaizdinių vientisumas ženklina nuoseklios kompozicinės sąrangos darbus: „Vasaros vakaras“, „Gegrėnų bažnyčia Žemaitijoje“, „Baltų namų ruduo“, „Vieniša obelis“. Lietuvos kultūros veikėjo V. Valatkos atminimui skirtas kūrinys „In Memoriam“. Vitas Valatka 1927–1977“ in-spiruotas ekspresionistinių išraiškos elementų. Dailininkas jaučia dekoratyvumo gelmes, prisodrinamas savo drobes apibendrintų spalvinių erdvių. Gamtos reginiuose dominuoja ne išorinis tapatumas, o įsiklausymas į jos būsenas, lyrinė ar elegiška asmenybės transformacija. „Menas — tai žmogus, susijungęs su gamta“, — sakė F. Bacon. Tuo alsuoja ir visas D. Valatkos gyvenimas, pašvestas kūrybai.

Tapyba kaip gyvenimo prasmė

Ižengęs į gyvenimo brandą dailininkas džiaugiasi, jog gali atsidėti kūrybai. Kelias į ją nebuvo lygus ir lengvas. Skaudi žmonos, tekstilinės Dailios Aksamitauskaitės-Valatkienės ir mylimos dukrelės Gretos netektis, sudėtinga širdies operacija Kauno akademinėse klinikose — tai to paties likimo žymės. Tačiau kasdieninis triūsas, nuolatinis atsinaujinimo siekimas dailininkui leido suformuoti savitą, emocionaliai personifikuotą kūrybos kryptį. „Paveikslas gali būti be jokio politinių bei didaktinių tendencijų ir būti svarbus dėl savo formos, harmonijos ir ritmo“, — rašė I. Šlapelis. Tokias pozicijas kadaise bandė apginti V. Rudenis dailės parodos dalyviai. „Pasaulis, ypač mūsų tauta, pradėjo naują epochą. Po ištisų penkių šimtmečių mes vėl patenkam į Europos tautų didžiulį kultūros lenktynes. Apsidairę aplinkui įsitikinam, kad nebuvimas gilesnių meno ieškojimų ir mėgdžiojimas meno formų mūsų tautą žudo“, — rašė arsininkai. Meno procese, išsityrus riboms tarp taikomųjų ir vaizduojamųjų menų, ieškome pa-

M. K. Čiurlionis garsina Lietuvą

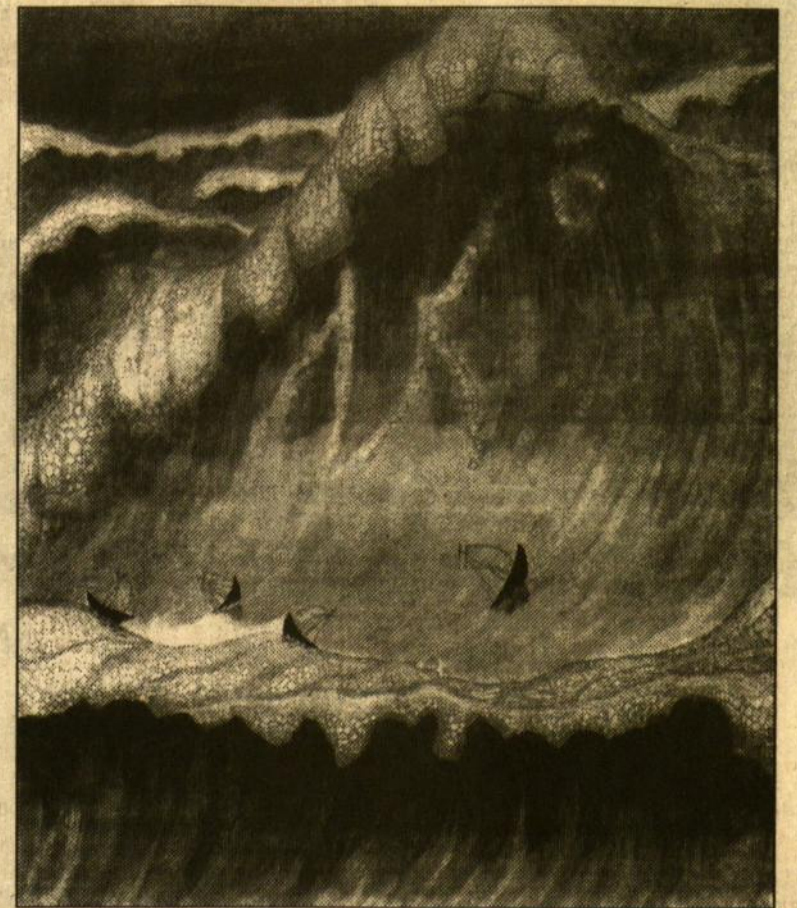
Iš Kauno į Paryžių, rupestingų rankų išlydėti, iškeliavo dvylika M. K. Čiurlionio tapybos ir grafikos kūrinių. Iki 2004 m. vasario 22 d. šie darbai bus eksponuojami Orsay muziejuje tarptautinėje parodoje „Abstrakcijos pradžia. (1800–1914)“. Ekspozicijos atidaryme Paryžiuje dalyvavo Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus direktorius O. Daugelis, kūrinius į Paryžių lydėjo skyriaus vedėja N. Adomavičienė. Apie M. K. Čiurlionio sąlyti su modernizmu prabilta jau seniai. Dar pomirtinėje dailininko kūrybos parodoje pastebėta „modernistinių ir mistinių dailininko kūrybos pradžių“. Sovietiniais metais gilinimasis į abstrahavimo elementus M. K. Čiurlionio kūryboje buvo beveik neįmanomas. Jo darbų santykį su abstrakcionizmu nagrinėjo A. Benua, A. Ostroumova-Lebedeva. V. Kai-riukštis, A. Rannitas laikė M. K. Čiurlionį abstrakcionizmo pradininku. R. Rosenblumas M. K. Čiurlionį lygiavo šalia V. Kandinskio, F. Kupkos ir kitų. Apie Čiurlionio kūrybos sąsajas su modernizmu byloja ir jo darbų eksponavimas konceptualiose pasaulinėse parodose: „Occultism and Avantgarde: von Munch bis Mondrian. 1900–1915“, Frankfurtas prie Maino, 1995, „Kosmos. From Romanticism to Avantgarde“, Montrealis, 1999, „Musical Analogies. Kandinsky and His Contemporaries“, Madridas, 2003 ir kitos. M. K. Čiurlionio kūrybą moksliskai apibendrinio J. Umbrasas, V. Landsbergis, menų sintezės ir avangardinių stilių fone dailininko kūrybą tyrinėjo R. Andriūšytė-Žukienė.

Ekspozicijoje ir fundamente kataloge su S. Lemoine, P. Rousseau, E. Jollet, G. Roque, J. Ramos, J. Le Rider ir kitų straipsniais pateikiama nestandartinė abstrakcijos vystymosi genealogija. J. Crary, J. W. Goethe, A. Schopenhauer, V. Kandinskio teorijos igalina nuklysti į pačias ankstyviausias abstrakcionizmo užuomazgas.

Mintis surengti tokią parodą Paryžiuje kilo neatsitiktinai.

stovomo ženklų. Šie ženklai D. Valatkos kūryboje — tai tarsi dievdarbų ranka tapyti peizažai, natūrmortai, vidinių išgyvenimų reminiscencijos. Juose pulsuoja pagarbą klasiškinėms tradicijoms ir individualiai suvoktas, jautrios menininko sielos formuotas pasaulis. Rami, epiška nuotaika, kolorito pojūtis, raiškus ritmas, dvasiškai pakylėtų vaizdinių vientisumas ženklina nuoseklios kompozicinės sąrangos darbus: „Vasaros vakaras“, „Gegrėnų bažnyčia Žemaitijoje“, „Baltų namų ruduo“, „Vieniša obelis“. Lietuvos kultūros veikėjo V. Valatkos atminimui skirtas kūrinys „In Memoriam“. Vitas Valatka 1927–1977“ in-spiruotas ekspresionistinių išraiškos elementų. Dailininkas jaučia dekoratyvumo gelmes, prisodrinamas savo drobes apibendrintų spalvinių erdvių. Gamtos reginiuose dominuoja ne išorinis tapatumas, o įsiklausymas į jos būsenas, lyrinė ar elegiška asmenybės transformacija. „Menas — tai žmogus, susijungęs su gamta“, — sakė F. Bacon. Tuo alsuoja ir visas D. Valatkos gyvenimas, pašvestas kūrybai.

Vida Mažrimienė



M. K. Čiurlionis. „Sonata Nr. 5. Finale“. 1908 m. Kaunas, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.

XX a. pradžioje Paryžių aplanko beveik visi šio šimtmečio naujųjų stilių kūrėjai. Amžių sandūroje svarbus ir Miunchene. Čia parašomi svarbūs modernizmo teorijos veikalai: W. Woringer *Abstrakcija ir išsijautimas* (Abstraktion und Einfuehlung), 1908, ir V. Kandinskio *Apie dvasingumą mene* (Ueber das Geistige in der Kunst), 1912.

Analogija tarp vaizdo ir garso atves ateityje į muzikos ir dailės sujungimą

Parodos Orsey muziejuje rengėjams buvo įdomus ne tik galutinis abstrakcijos raiškos rezultatas, bet ir jos genezė. Įdomu, jog tokių autorių kaip C. D. Friedrich, C. Rottman, P. O. Runge, J. M. W. Turner figūrinės kompozicijos bei ritminiai, ornamentiniai žurnalai ar knygines grafikos darbai gali pasitarnauti abstrakcionizmui. Impresionistinės vizijos taipogi neretai pereina į abstrakcijų virsmą. Romanizmo, simbolizmo, futurizmo gėlmėse, ieškoma sąlyčio tarp naujų vizualinių išraiškų ir istorinės abstrakcionizmo dermės. J. M. W. Turner, C. Monet, A. Derain, Van Gogh, J. Whistler, O. Redon spalvų ir potėpių struktūra, perteikdama jausminius motyvus, vis labiau atsiskiria nuo daiktų. E. Munch, F. Kupka, P. Klee, R. Delaunay, S. M. Wright, italų futuristų, rusų lutistų darbai vis dažniau įgauna abstrahuotus pavidalus.

„Analogija tarp vaizdo ir garso atves ateityje į muzikos ir dailės susijungimą“, — sakė romantizmo atstovas P. O. Runge. Muzikinės ir vaizdinės paralelės ženklo austro tapytojo ir kompozitoriaus A. Shonberg, A. Skriabin kūrybą. R. Andriūšytė-Žukienė, analizuodama M. K. Čiurlionio si-nestezinius sugebėjimus, muzikos ir dailės paraleles, randa nemažai analogijų tarp XIX a. pab. — XX a. pr. Europos dailininkų. P. Gauguin nagrinėjo spalvų ir garso panašumus, O. Redon save vadino *peintre symphoniste*, P. Serusier, M. Denis apie paveikslus kalbėjo muzikine terminologija. Muzikines temas tapybos ir grafikos kūriniuose savitai išvystė P. Signac, F. Kupka, V. Kandinski, M. Matiušinas ir kt.

M. K. Čiurlionio abstrahuotos vaizdų vizijos regimai persipina su garso pojūčiais.

Eksponuojami lakoniški, vibruojantys „Fugos“ iš diptiko „Preludas. Fuga“ motyvai, dinamiškai integruojasi sodriuose, pulsuojančiuose „Sonatos Nr. 5“ („Jūros sonata“, Allegro) reginiuose, dvasinių transformacijų kupinoje „Sonatoje Nr. 5“. „Jūros sonata“, Andante), kulminaciniame „Sonatos Nr. 5“. „Jūros sonata“, Finale) leitmotyve. „Lietuviškų kapinių“ fono gilumas ir jausminis misticismas kažkiek siejasi su eksponuojamais K. D. Friedrich romantiniais nakties peizažais. M. K. Čiurlionio vinjetėje lietuvių liaudies dainai „Sutems tamsi naktuzėlė“ bangotų linijų žaismas ir sąlygiškos ornamentikos pradai ženklina muzikinio ritmo paraleles. Tačiau, apie dailininko sąlytį su abstrakcionizmu byloja ne paviršinės, o skaidytos vizualinės, metaforiškos išraiškos. Abstrahavimo pobūdis M. K. Čiurlionio kūryboje labai individualus. L. Lauc-kaitė, recenzuodama R. Andriūšytės-Žukienės disertaciją *M. K. Čiurlionis: tarp simbolizmo ir modernizmo* nurodo, jog autorė „išvengė viliojančių žabangų ir rado Čiurlionio vietą kelyje, vedančiame į modernizmą, kartu visapusiškai parodydama Čiurlionio sąsajas ir skirtumus nuo abstrakcijos“. Ar neįdomu pažvelgti į M. K. Čiurlionio kūrybą tokioje fundamentaloje parodoje Paryžiuje, kur daugelis darbų formuotų chromatinį, dekoratyvistinį, geometrinį nedaiktinių pavidalų linkmę?

M. K. Čiurlionio kūryba vis labiau domina pasaulio meno tyrinėtojus. Laikantis ypatingų saugos reikalavimų, dailininko darbai jau pabuvojo prestižinėse parodose Berlyne, Briuselyje, Bonoje, Tokijo, Koelne, Barcelonoje, Madride, Nante, Montrealyje, Varšuvoje ir kitur. Šių metų vasarą, Respublikos vyriausybės ir Lietuvių fondo (Čikagoje) lėšomis duris atvėrusi, naujai rekonstruota M. K. Čiurlionio galerija yra neįkainojama vertybė, tinkamai sauganti šio talentingo dailininko kūrybinį palikimą. M. K. Čiurlionis brangus ne tik Lietuvos žmonėms. Jo kūryba garsina Lietuvą toli už jos ribų.

Vida Mažrimienė